

'טרילוגיית קופונטאן' – דברי פתיחה / נחמה גסר¹

ראשית ברצוני להודות לפרופסור דורפמן על שנענה להזמנתנו והסכים לבוא לדבר אתנו על 'טרילוגיית קופונטאן' של פול קלודל. פרופסור עירן דורפמן מלמד בחוג לספרות באוניברסיטת תל אביב. הוא עוסק בפילוסופיה קונטיננטלית, פסיכואנליזה וספרות צרפתית, וכיהן כראש תכנית מחקר בקולג' הבינלאומי לפילוסופיה בפריז בשנים 2007-2013. ספרו 'Foundations of the Everyday: Shock, Deferral, Repetition' יצא ב-2014 בהוצאת Rowman & Littlefield, וספרו 'ללמוד מחדש לראות את העולם: מרלו פונטי אל מול המראה הלאקאניאנית' יצא בצרפתית ב-2007 בהוצאת Springer.

לאקאן מלמדנו כי האמן מקדים את האנליטיקאי וכי האנליטיקאי עשוי ללמוד ממנו. אמר ועשה. בין האמנויות שלאקאן התכתב אתן יש מקום של כבוד לתיאטרון, למחזאות ובפרט לטרגדיה. 'עתליה' של רסין בסמינר 3, 'המרפסת', קומדיה מאת ז'אן ז'נה בסמינר 5. רוחו של המלט מרחפת בסמינר 6 על האיווי ויופיה הטרגי של אנטיגונה בסמינר 7 על האתיקה של הפסיכואנליזה. בסמינר שאנו עוסקים בו השנה מככבים שלושת מחזותיו של קלודל מתחילת המאה העשרים. בסמינר 9 על ההזדהות, מתייחס לאקאן ל'מחכים לגודו' של בקט ובסמינר 10 על המועקה, אנו שבים אל שייקספיר עם ליטרת הבשר של 'הסוחר מוונציה'. מה מייחד את התיאטרון שמזכהו בייצוג כה נרחב בהוראתו של לאקאן? קטונתי מלהשיב, אולם בספרו של ג'ורג' סטיינר, מגדולי הוגי הדעות של המאה העשרים, 'מותה של הטרגדיה' שיצא ב-1961, אותה שנה בה העביר לאקאן את הסמינר על ההעברה, מצאתי כתוב באשר לטרגדיה (היוונית לדידו): "זהו רעיון מוזר ומורכב לשוב ולהוציא אל הפועל (to re-enact) מועקה פרטית על במה ציבורית". מלבד המועקה שהיא בוודאי עניינו של האנליטיקאי, מתייחד התיאטרון בחזרתיות באקט. כך מכנה לאקאן בין השאר את ההעברה.

ומדוע, בהקשר זה, פול קלודל? כותב קתולי אדוק? לדברי לאקאן – באקראי, מתוך התקלות במסמן חדש בשם 'קופונטאן'. אך מאוחר יותר יגלה כי התייחס למחזה 'האב המושפל', השלישי בטרילוגיה, כבר בסמינר 0 שלו 'המיתוס האינדיבידואלי של הנירוטי'. כנראה אם כן, יאמר, שיש לי סיבות נוספות.

בדבריו של ג'ורג' סטיינר על קלודל מצאתי שלוש סיבות שבלי לייחס אותן ישירות ללאקאן, ארשה לעצמי לשער מתוך הקריאה בפרקיו על הטרילוגיה, שלא היה נמנע מלחתום עליהן:

¹ הדברים נאמרו בפתח ערב עיון של הרשת הלאקאניאנית שהיה ב-19 בפברואר 2018 וכותרתו "פול קלודל וטרילוגיית קופונטאן".

א. עם קלודל שבים אל התיאטרון הפנטזיה, רוחב היריעה, ברק הרטוריקה – שהיו רדומים מאז שייקספיר.

ב. הייתה לו חדות, קצה, edge זו של כפירה המאפשרת לעבוד כנגד ליבת האמונה האורתודוכסית.

ג. קלודל היה כותב נטול חמלה. בסמינר 7 על האתיקה של הפסיכואנליזה מנגיד לאקאן בראש וראשונה בינה לבין האתיקה האורתודוכסית. בדיונו על אנטיגונה, המכוון לאיווי, מדובר על 'ללא חמלה וללא פחד' בעיקר כמה שדרוש לאנליטיקאי.

שאלת האיווי של האנליטיקאי נוכחת באופק של הדיון במחזות. לאקאן אינו משיב עליה. אני מניחה שעל כל קורא ומאזין הערב יהיה, אם יחפוץ בכך, למצוא באירועי המחזות הד למקומו של האנליטיקאי.

בפרק הקודם לדיון במחזות, שואל לאקאן את עצמו בנסיבות שמיד אשוב אליהן: "הייתכן שטעות היא בידי שלא לזהות באירועי השעה את המימד של הטרגדיה? הדבר יצר עבורי בעיה לאחר שכפי שהסברתי לכם בשנה שעברה באשר לטרגדיה, כי לא ראיתי בהם בשום מקום את הופעת השתקפות היופי". כלומר, לאקאן, כמוהו כסטיינר, שואל את עצמו האם קיימת טרגדיה בת זמננו. עם הדיון בקלודל, בניגוד לסטיינר, הוא משיב בחיוב. "הדמויות של קלודל חוות גורלות טרגיים כי הן חרגו מן הקו של מטרת האל. הטרגדיה היא חלקית בתפיסתו, כבזבז, waste ולא כאסון בלתי נמנע וצפוי מראש", כך סטיינר. במקומו של הבזבז, ה-waste, מציב לאקאן את האיווי החורג כגרעין הטרגדיה.

והערה אחרונה, עם נגיעה לאירועי זמננו. לאחרונה הקים מילר את זדיג (Zero Abjection Democracy International Group).

ניתנת לנו הזדמנות לפגוש את אופן חשיבתו של לאקאן בחיבור בין אירועי השעה בזמנו לבין הוראתו: לאקאן מספר כי באמצע הלילה קיבל 'fake news' שעוררו את שאלתו לגבי הטרגדיה, שהתגלתה בבוקר למחרת כפארסה. האירוע אינו מצוין, אבל אנחנו במרץ 1961; אז דובר על סכנת פוטש בצרפת מצד תומכי הכיבוש באלג'יריה וידוע היה על ניסיונות התנקשות בדה גול. באפריל נחתם הסכם עם אלג'יריה וב 1962 היא קיבלה את עצמאותה. הדיון במחזה השני בטריולוגיה מאפשר ללאקאן לומר דברים בנוגע לקולוניזציה, סובורסיביים כדרכו. אסיים בהם: "זוהי התשוקה אל האדמה, השיבה אל מה שחשים מגורשים ממנו, בהן מדובר. ולמען האמת, יש כאן נושא, בהתהוות ההיסטוריה של מה שמכונה הקולוניאליזם, ושהוא זה של הגירה שלא רק פלשה למדינות כבושות, אלא גם פתחה ארצות בתוליות. המשאב שניתן לכל הילדים האבודים של התרבות הנוצרית, שווה שנבדד אותו כציר אתי, שתהיה זו טעות להזניחו ברגע בו אנו שוקלים את תוצאותיו".

בזאת אני מעבירה את רשות הדיבור לפרופסור עירן דורפמן.